

Ouders en Groen onderwijs

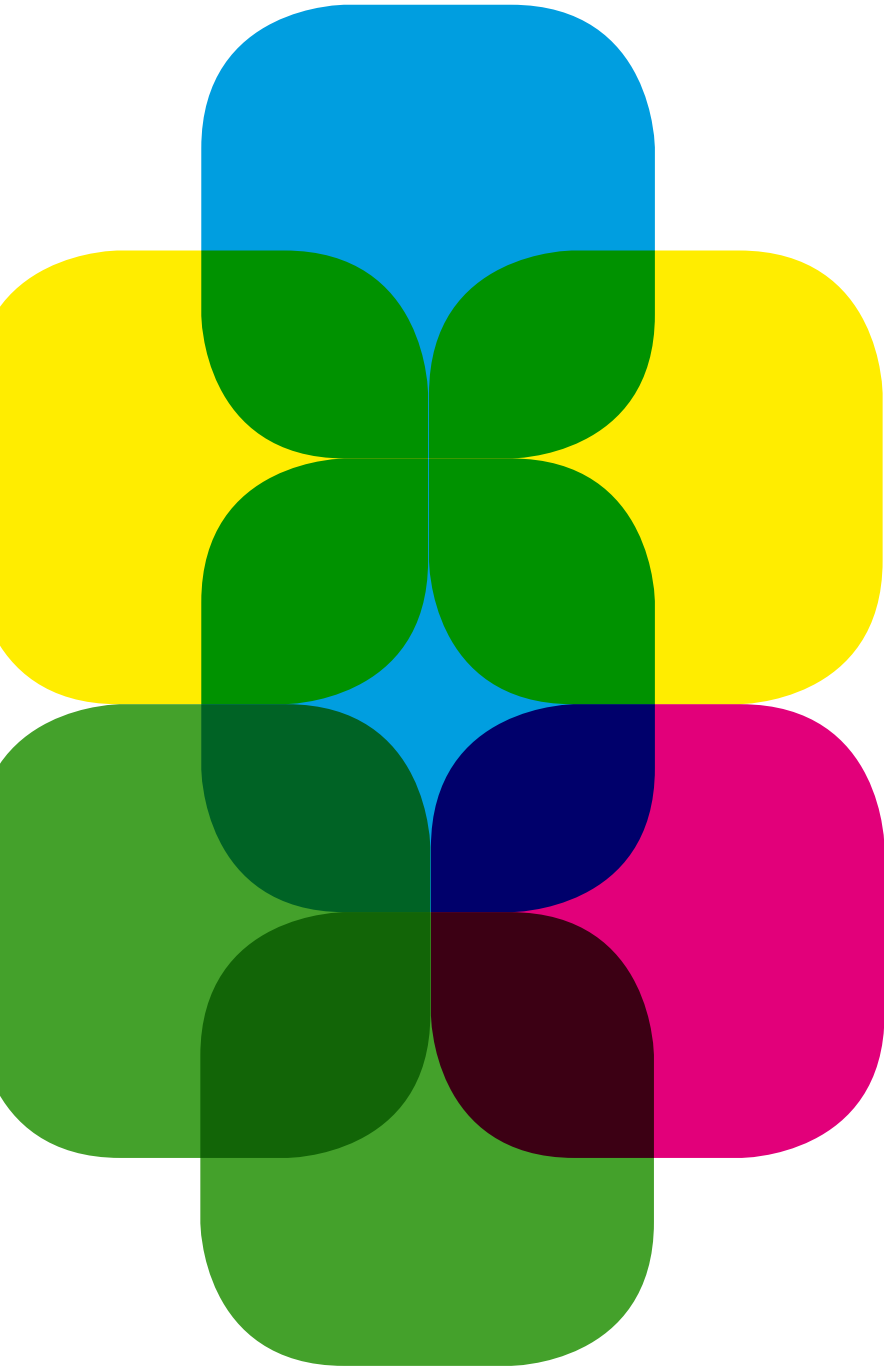
Bouwstenen voor een sterkere betrokkenheid

KIES **KLEUR**
IN GROEN

FORUM
INSTITUUT VOOR
MULTICULTURELE
VRAAGSTUKKEN

The background features a repeating pattern of overlapping circles in various shades of green and blue, creating a textured, organic feel. The colors range from light, airy greens to deeper, more saturated blues and greens.

Ouders en Groen onderwijs

Inhoud

Voorwoord	5	
I	Waarom ouderbetrokkenheid zo belangrijk is	7
	Van belang in het hele (v)mbo...	7
	... en dus ook in groen onderwijs	8
II	Ouders en school als partners – waar kan het beter?	11
	Duidelijkheid over elkaars verwachtingen	11
	Cultuur: afstemming tussen thuis en school	12
	Ouders vs. kind: betrokken of bemoeiziek?	12
	Persoonlijk contact en wederzijds vertrouwen	13
	Hoe toegankelijk zijn informatie en communicatie?	14
	Kennis en handvatten voor ondersteunend gedrag	14
	Het schoolbeleid: meepraten en meedoen	15
III	Bouwstenen voor een sterke(re) betrokkenheid	17
1	Ontwikkel een heldere visie... en vertaal die in concreet beleid	17
2	Maak afspraken tijdens de intake... en leg ze vast in een contract	18
3	Bouw aan duurzaam contact en vertrouwen	19
4	Zet leerlingen in om een brug te slaan	20
5	Betrek ook de ouders bij loopbaanbegeleiding	21
6	Investeer in de vaardigheden van ouders... en in die van het schoolteam	22
7	Kom samen in actie tegen schoolverzuim	23
	Wat kan FORUM voor u betekenen?	24
	Literatuur	26
	Noten	28
	Colofon	30

Voorwoord

Steeds meer migrantenkinderen kiezen voor een opleiding in het groene onderwijs. Dat is een goede zaak, want de mogelijkheden voor de toekomst zijn enorm. Niet alleen kent de groene sector een grote variatie aan inspirerende en uitdagende beroepen, maar ook een goed arbeidsmarktperspectief. En dat is in de huidige tijd een belangrijke overweging bij het maken van een school- en beroepskeuze. We moeten de in- en doorstroom van deze leerlingen daarom koesteren en verder stimuleren. De ouders spelen daarbij een belangrijke rol.

Actief betrokken ouders hebben namelijk een positief effect op de leerprestaties, het gedrag en de werkhouding van hun kind op school. Ouderbetrokkenheid vergroot dus de onderwijskansen, ook in het groene onderwijs. Ouderbetrokkenheid is een zaak van ouders én school, in een educatief partnerschap. Ouders kunnen voor hun kinderen thuis onderwijsondersteunend zijn en scholen kunnen leerlingen beter begeleiden als ze contact onderhouden en samenwerken met ouders. Het is de verantwoordelijkheid van de school deze samenwerking handen en voeten te geven.

Waar het gaat om migrantenkinderen en hun ouders, kunnen groene scholen ervaringen, inzichten en praktische aanpakken goed gebruiken. Dit boekje geeft bouwstenen voor een effectieve ouderbetrokkenheid waar de school, de ouders én de leerlingen van kunnen profiteren. Hoe informeer je ouders over het onderwijs van hun kind? Welke constructieve rol kunnen ouders daarbij spelen? Wat kunnen ouders van de school verwachten? Welke culturele verschillen tussen thuis en school kunnen er spelen en hoe stem je daar als school goed met elkaar over af? Hoe toegankelijk zijn informatie en communicatie? Deze kwesties komen in dit boekje op een opbouwende manier aan bod. En het gaat nog verder: We geven ook een antwoord op de vraag hoe je ouders actief kan laten meepraten en meedenken over het schoolbeleid.

Scholen die beter zijn toegerust om ouderbetrokkenheid te benutten, ouders die actief meedoen en hun kind ondersteunen, en leerlingen die (nog) beter hun opleiding kunnen doorlopen: een win-win-win situatie. Wie wil dat nou niet?

Zeki Arslan,

Programmamanager Onderwijs, Arbeid en Maatschappelijke ondersteuning
FORUM

I Waarom ouderbetrokkenheid zo belangrijk is

Als ouders zich betrokken tonen bij het onderwijs aan hun kind, heeft dat een positief effect op de leerprestaties, gedrag en werkhouding. Dat geldt voor alle gezinnen – ongeacht sociaal-economische status, opleidingsniveau en etnische achtergrond – en voor leerlingen van alle leeftijden.¹ In het voortgezet en middelbaar beroepsonderwijs kan een sterke betrokkenheid van ouders bovendien bijdragen aan het terugdringen van verzuim en schooluitval. Ouderbetrokkenheid is, kortom, een middel om onderwijskansen te verbeteren. We hebben het dan zowel over onderwijsondersteunend gedrag thuis als over contact en samenwerking met de school. Dit laatste is belangrijk, omdat ouders en school elkaar versterken in een goede begeleiding van leerlingen.

Van belang in het hele (v)mbo...

De manier waarop ouders hun betrokkenheid (kunnen) vormgeven, verandert tijdens de verschillende stadia van het onderwijs. In de peuter- en kleuterleeftijd is het vooral de taalontwikkeling die de ouders thuis positief kunnen beïnvloeden. Kinderen die voorgelezen worden, hebben later op de basisschool een 'leesvoorsprong' van een half jaar op kinderen bij wie dat zelden of niet gebeurt (OECD, 2011). Later in het basisonderwijs is van belang dat het kind gestimuleerd wordt om zelf te lezen en dat het de rust en ruimte voor het huiswerk krijgt. En bij jongeren in de (v)mbo-leeftijd dragen ouders het meest bij aan schoolsucces als ze zich thuis als gesprekspartners opstellen, zo blijkt uit Amerikaans onderzoek.² Het gaat dan o gesprekken over de betekenis van een opleiding voor de toekomst van het kind, en het meepraten en meedenken over studie- en beroepskeuze.

Nu wijst Nederlands onderzoek uit dat vmbo-leerlingen uit migrantengezinnen veel minder vaak informatie over vervolgopleidingen krijgen van hun ouders dan vmbo'ers van Nederlandse afkomst.³ Tegelijkertijd toont ander onderzoek

aan dat (v)mbo-leerlingen in het algemeen langer doorgaan met hun studie, als hun ouders thuis veel met hen over de opleiding discussiëren.⁴ En uit nog weer een andere studie, onder mbo'ers in Rotterdam⁵, blijkt dat ouders schooluitval tegen kunnen gaan door te helpen bij huiswerk en beroepskeuzes, en door hun kind te stimuleren om verder te leren. Ook hier wordt duidelijk dat autochtone mbo'ers thuis meer van dit soort steun krijgen dan mbo'ers van Marokkaanse, Turkse en Surinaamse afkomst.

Ouders worden weinig bij hun school betrokken, menen ook vmbo-leerlingen zelf.⁶ Als hun kind spijbelt, krijgen ouders dat niet snel te horen, maar als het goed gaat met het kind óók niet. Volgens veel leerlingen kennen hun ouders de mentor niet, en zijn de ouders er niet bij als er met school over cijfers gepraat moet worden.

Om bij te dragen aan betere schoolprestaties en het terugdringen van schooluitval, is het nodig dat ouders in het (v)mbo zich betrokken tonen door:

- schoolprestaties te volgen en de planning en uitvoering van huiswerk te ondersteunen;
- mee te denken bij het nemen van beslissende studie- en beroepskeuzes;⁷
- de voorbereiding en uitvoering van stages actief te volgen en erover mee te denken;
- samen met de school te werken aan de ontwikkeling van sociale competenties en een vroegtijdige aanpak van spijbelen en ander mogelijk risicogedrag.

... en dus ook in groen onderwijs

Het groene onderwijs in Nederland is nog steeds betrekkelijk 'wit'.⁸ Geen goede zaak, gezien de verwachte personeelstekorten in de sector. De instroom van leerlingen met een (niet-westerse) migrantenachtergrond krijgt daarom de nodige impulsen, onder meer via het project Kies Kleur in Groen. Vooral in de grote steden neemt hun aandeel op groene vmbo's en mbo's al toe. In enkele gevallen zijn leerlingen van allochtone herkomst in de meerderheid.⁹ Ouders en hun kinderen kozen in dit geval meestal niet zozeer voor de (groene) vakinhoud, maar bijvoorbeeld voor de nabijheid of de kleinschaligheid van de school. Het is uiteraard zaak om de aanwas van migrantenleerlingen in het groene onderwijs te stimuleren, en tegelijkertijd te voorkomen dat ze voortijdig afhaken.

Ouders kunnen aan dit laatste veel bijdragen: door zich betrokken op te stellen, helpen ze de schoolprestaties van hun kind te verbeteren en lesverzuim tegen te gaan.

Naast de instroom in een groen vmbo is van belang dat veel van de leerlingen ook kiezen voor een groene vervolgopleiding op mbo-niveau. Migrantenouders die positief zijn over groen onderwijs, 'groene' toekomstkansen zien voor hun kind en op basis daarvan een bewuste keuze maken, zullen weer méér ouders en kinderen aantrekken. Overigens begint dat al aan het eind van de basisschool, waar enthousiaste ouders een rol kunnen spelen in de voorlichting (wat ook gebeurt in het project Kies Kleur in Groen).

Bouwen aan een goede samenwerking met migrantenouders is een relatief nieuw agendapunt in het groen onderwijs. Scholen ervaren deze ouders vaak als 'weinig betrokken' en 'moeilijk bereikbaar'. Op hun beurt ondervinden ouders zelf hoge drempels in hun contact met de school. En leerlingen, last but not least, komen hun ouders niet vaak tegen in de onderwijsomgeving – of mijden ze hen daar? Hoe dan ook: voor alle drie ligt er een taak. De school moet voor zichzelf bepalen hoe ze ouders wil betrekken én dat helder op hen overbrengen. Zijn ouders eenmaal voldoende geïnformeerd en toegerust, dan moeten ze ook bereid zijn om een ondersteunende rol te spelen. En leerlingen dienen open met de ouders te communiceren over gebeurtenissen en voordeelingen op school.

Rest de vraag: hoe bereik je dit alles?

In deel II van deze handreiking analyseren we eerst de belangrijkste knelpunten in de samenwerking tussen (v)mbo-scholen en ouders en geven we alvast oplossingsrichtingen aan. Vervolgens krijgt u in deel III bouwstenen en instrumenten aangereikt, afkomstig uit good practice, om ouderbetrokkenheid een stevige basis te verschaffen en gestalte te geven – tot ze staat als een huis.

De vraag hoe scholen met een steeds diverser samengestelde leerlingenpopulatie ouders effectief kunnen betrekken, speelt natuurlijk niet alleen in het groene onderwijs – dat mag duidelijk zijn. De hier gepresenteerde aandachtspunten en instrumenten zijn dus ook van toepassing én toepasbaar op andere (v)mbo-scholen.

Library
to start

II Ouders en school als partners – waar kan het beter?

Duidelijkheid over elkaars verwachtingen

Scholen verwachten van ouders dat zij gebruikmaken van de geboden contactmomenten – individuele gespreksrondes, plenaire themabijeenkomsten – en de schriftelijke en digitale informatie tot zich nemen. In de praktijk blijkt echter dat een deel van de ouders niet aan die verwachting voldoet en voor scholen ‘onbereikbaar’ is. Vaak heeft dat met onbekendheid te maken. Ouders met een lage sociaal-economische status en/of migranten-achtergrond zijn zich veelal minder bewust van wat ze kunnen betekenen voor het schoolsucces van hun kinderen en (dus ook) onbekend met wat scholen van hen verwachten. Terwijl nu juist dát – weten wat er van hen verwacht wordt – voor ouders een essentiële randvoorwaarde voor betrokkenheid is.¹⁰ Het is dus heel belangrijk dat scholen hieraan uitgebreid aandacht besteden - bij de intake en in de (andere) communicatie met ouders.

Aandacht moet er ook zijn voor de niet altijd even realistische – want te hoge – verwachtingen qua leerprestaties die veel allochtone ouders koesteren.¹¹ Het is zaak om daarover als school in gesprek te gaan en ouders beter zicht te geven op de capaciteiten en mogelijkheden van hun kind.

Een heldere visie is het startpunt voor versterking van ouderbetrokkenheid: wat verwacht de school van ouders, en wat mogen ouders van de school verwachten? Het is belangrijk dat die visie breed gedragen wordt – binnen het schoolteam en door de ouders.

Cultuur: afstemming tussen thuis en school

De schoolcultuur sluit in de regel aan bij de cultuur van de autochtone middenklasse, wijst onderzoek¹² uit. En dat beïnvloedt ook de wijze waarop een school de ouderbetrokkenheid vormgeeft.¹³ Meer oog voor diversiteit is hier echter zeer op zijn plaats. Ouders kijken namelijk verschillend aan tegen school en educatie – afhankelijk van hun opvoeding, cultureel bepaalde waarden en normen, opleidingsniveau, sociale vaardigheden en persoonlijke eigenschappen. Zo is de opvoedstijl bij laagopgeleide ouders meer gericht op gehoorzaamheid en regels, zonder de bedoeling daarachter uit te leggen. Bij hogeropgeleide ouders ligt dat anders: zij moedigen zelfstandig gedrag en reflectie van het kind aan, door uitleg te geven en zelfs te onderhandelen over de regels.

We geven nog enige voorbeelden. Lageropgeleide ouders zijn vaak gespitst op controle van behaalde cijfers en van huiswerk, terwijl hogeropgeleiden zich meer richten op stimulatie. Deze laatsten zien onderwijs ook vooral als een mogelijkheid voor ontwikkeling en ontplooiing; voor lageropgeleide ouders gaat het meer om kennisoverdracht en kansen voor sociale stijging. Bij probleemgedrag zijn lageropgeleide ouders eerder geneigd het oordeel van de school te ontkennen of zich te schamen voor het gedrag van hun kind.¹⁴ Zij nemen dan hun toevlucht tot het opvoeren van de controle, waardoor de afstand van het kind tot ouders en school groter wordt en het zich meer richt op de peer-groep. Hogeropgeleide ouders beschikken daarentegen over ruimere mogelijkheden om hun kind bij te sturen.

Gebrek aan afstemming tussen de opvoedcultuur op school en thuis, bemoeilijkt het contact en de samenwerking tussen school en laagopgeleide/laagtaalvaardige migrantenouders. Om betrokken te raken, moeten ouders de relatie met de school als wederkerig ervaren.¹⁵ Dit vereist dat docenten (en vooral mentoren) zich in de communicatie met ouders bewust zijn van hun eigen monoculturele visie en dat ze weten aan te sturen op tweezijdigheid en uitwisseling.

Ouders vs. kind: betrokken of bemoeiziek?

Vanuit jongeren gezien is er een spanningsveld tussen betrokkenheid van ouders en wat zij ervaren als bemoeizucht.¹⁶ In de regel waarderen zij het als de ouders betrokken zijn bij hun vorderingen en zich gesprekspartners tonen bij belangrijke keuzes. Maar tegelijkertijd willen zij hun ouders op enige afstand houden; ze geven de voorkeur aan een voor de peer-groep 'onzichtbare' betrokkenheid thuis boven een veelvuldige aanwezigheid van ouders op school. Echter: wanneer ouders er binnen de school vanzelfsprekend bij horen, zullen jongeren dit onderling minder of zelfs geheel niet als gezichtsverlies ervaren. Ouders moeten een balans zien te vinden tussen die behoefte aan zelfstandig-

heid van hun kind en het belang om op de hoogte te blijven van diens schoolleven. Voor hun betrokkenheid is het belangrijk dat zij het gevoel hebben dat het kind deze ‘bemoeyenis’ op prijs stelt.¹⁷ Overigens zijn er ook ouders die vinden dat de opleiding een zaak is van hun kind zelf, en dat het oud genoeg is om beslissingen te nemen.¹⁸

In hoeverre moet je of mag je als ouders je met de onderwijs carrière van je kind bemoeien? Het is aan de school om hierover met hen in gesprek te gaan en aanknopingspunten te bieden voor een goede invulling van hun bemoeienis c.q. betrokkenheid. Hierbij kunnen ook leerlingen zelf betrokken worden en een brugfunctie vervullen.

Persoonlijk contact en wederzijds vertrouwen

Uit onderzoek¹⁹ blijkt dat ouders eerder geneigd zijn mee te doen aan schoolactiviteiten en in het schoolleven van hun kinderen te investeren als de school hen vaker persoonlijk benadert en beter kent. Dit staat los van hun sociaal-economische achtergrond en de leeftijd van de kinderen. In de praktijk²⁰ zien directies van scholen met veel achterstandsleerlingen ouders vaak minder als partner dan leiders van scholen met vooral kansrijke leerlingen. Eerstgenoemde ouders zouden minder of niet in staat zijn op een gelijkwaardig niveau te communiceren over opvoeding en onderwijs. Ook zouden zij niet altijd de verantwoordelijkheid voelen om thuis bij te dragen aan de ontwikkelingskansen van hun kinderen. Dit soort lage verwachtingen en negatieve beelden bemoeilijken de communicatie tussen ouders en school.

Als ouders zich welkom voelen op school en de mentor van hun kind kennen en vertrouwen, zullen zij veel eerder betrokkenheid tonen.²¹ Praktijkervaringen²² wijzen uit dat dit een stevige basis legt om samen op te trekken bij de aanpak van problemen en verschillen in opvatting te overbruggen. Ook blijkt regelmatig en persoonlijk contact tussen mentor en ouders een preventief effect te hebben op spijbelen en risicogedrag.

Het vroegtijdig opbouwen van een vertrouwensrelatie tussen mentor en ouders is belangrijk voor de samenwerking, ook in preventief opzicht. Ouders komen nog te vaak pas echt met de school in aanraking als er problemen zijn.

Hoe toegankelijk zijn informatie en communicatie?

Migrantenouders beheersen niet altijd voldoende het Nederlands om goed met de school te kunnen communiceren of geschreven informatie te begrijpen. Scholen doen er daarom goed aan, ook in het eigen belang, om het taalgebruik aan te passen aan de mogelijkheden van deze ouders en waar nodig tolken in te zetten. Ook is het nodig om in de communicatie beter aan te sluiten op de belevingswereld van ouders. De informatievoorziening op voorlichtingsavonden veronderstelt vaak impliciet een bepaalde voorkennis en een abstracte manier van denken waarover ouders met een migrantenachtergrond veelal niet beschikken. De informatie gaat dan langs hen heen, waardoor zij het belang er niet van inzien en de volgende keer wegblijven.

Geen ouderbetrokkenheid zonder heldere communicatie en begrijpelijke informatie. De school moet hiervoor middelen bedenken die aansluiten bij de mogelijkheden en beleving van ouders.

Kennis en handvatten voor ondersteunend gedrag

Ouders behoren niet alleen te weten wat er van hen verwacht wordt, maar moeten ook het gevoel hebben hieraan te kunnen voldoen.²³ Voor veel migrantenouders is onbekendheid met het onderwijssysteem en met mogelijkheden om zelf hun kind in diens schoolloopbaan te ondersteunen, een belemmering voor betrokkenheid. Zij hebben laagdrempelige informatie en concrete handvatten nodig. Hoe werk je als ouders doeltreffend samen met de school? Welke keuzemomenten en richtingen kent het (groene) onderwijs, en hoe maak je weloverwogen opleidings- en beroepskeuzes? Op welke punten zijn ondersteuning en stimulansen thuis essentieel? En hoe begeleid je je kind bij stages en loopbaanplanning? Niet alle ouders kunnen hun kind overal bij helpen, maar wel kan iedere ouder een stimulerende rol spelen bij de ontwikkeling van het kind. Het is zaak om te benadrukken welke mogelijkheden en krachten ouders (wél) hierin hebben.

Als school kun je de betrokkenheid van ouders versterken door hun potentiële inzet positief te benaderen, hun kennis over het schoolsysteem te vergroten en waar nodig praktische handvatten aan te reiken voor optimale ondersteuning.

Het schoolbeleid: meepraten en meedoen

Op een gemengde school is het een vereiste om steeds oog te houden voor de perspectieven en behoeften van de verschillende groepen ouders. Diversiteit in de samenstelling van de ouderraad draagt hieraan bij. Voor veel ouders met een migrantenachtergrond is het echter een grote stap om zitting te nemen in de OR.

De school kan ouders die buiten de OR om blijf geven van sterke betrokkenheid persoonlijk aanspreken en uitnodigen om alsnog in de raad mee te doen. Maar ook het opzetten van informele en laagdrempelige structuren – zoals een ouderpanel²⁴, een klankbordgroep of een werkgroep ouderbetrokkenheid – blijkt in de praktijk een goede manier om die ouders bij het beleid te betrekken.

III **Bouwstenen voor een sterke(re) betrokkenheid**

1 **Ontwikkel een heldere visie...**

Het ontwikkelen van een eenduidige visie is een essentiële eerste stap om als school de ouderbetrokkenheid te versterken. Het moet duidelijk zijn wat de school met die betrokkenheid wil bereiken en welke rol hierbij van de ouders wordt verwacht. Naast mentoren, schoolloopbaanbegeleiders en docenten (die de visie moeten uitdragen en in praktijk brengen) is het belangrijk om ook ouders hierover te laten meedenken. Het lukt dan beter om maatregelen aan te laten sluiten bij hun behoeften en mogelijkheden.

Breng als startpunt de uitgangssituatie in kaart: hoe en in hoeverre wordt ouderbetrokkenheid binnen de school gestimuleerd en gestalte gegeven? Dat kan bijvoorbeeld met behulp van een quickscan²⁵ die de Hogeschool Rotterdam speciaal voor het vmbo ontwikkeld heeft. Het is van belang om zowel het schoolteam als de ouders bij de uitvoering van de scan te betrekken. Zo ontstaat inzicht in hoe beide partijen over de praktijk van ouderbetrokkenheid binnen de school denken, en stellen ze samen verbeterpunten vast. Dit vormt een stevige basis voor een gezamenlijke visie: wat willen we met ouderbetrokkenheid?

... en vertaal die in concreet beleid

Aan een visie heb je natuurlijk pas echt iets als die vertaald wordt in een tastbare aanpak. Hoe moet het intakegesprek er uitzien? Hoe geven we oudergesprekken zó vorm dat er samenwerking tot stand komt? Hoeveel contactmomenten tussen ouders en school zijn er nodig om een vertrouwensrelatie op te bouwen? En hoe zorgen we ervoor dat alle ouders handvatten krijgen om hun kind thuis optimaal te ondersteunen in het onderwijs?

Structureel beleid voor ouderbetrokkenheid – enige nuttige tips

- Stel met directie en medewerkers (mentoren, maar ook eventuele oudercontactpersonen of schoolloopbaanbegeleiders) jaarlijks een 'activiteitenplan ouderbetrokkenheid' op. Aan de hand van zo'n plan kan de school periodiek nagaan in hoeverre – en in welk opzicht – ouders betrokken zijn, en vervolgacties voor verbetering bepalen. Belangrijk is dat het een gezamenlijk plan wordt waar iedereen achterstaat, en dat het gerichte activiteiten beschrijft om een concreet doel te bereiken. Bijvoorbeeld: het uitproberen van nieuwe manieren om

ouders te informeren, het organiseren van speciale (laagdrempelige) themabijeenkomsten, of het trainen van leerkrachten in vaardigheden voor een betere communicatie en samenwerking met ouders.

- Betrek docenten, mentoren, studieloopbaanbegeleiders én ouders bij de beleidsvorming.
- Benoem als directie een procesbewaker ouderbetrokkenheid. Deze volgt de uitvoering van het afgesproken ouderbeleid (is er bijvoorbeeld genoeg aandacht voor ouderbetrokkenheid bij de intake?), de realisatie van de voorgenomen activiteiten (zoals bijeenkomsten en contactmomenten met of tussen ouders) en de uitvoering van toegewezen taken (bijvoorbeeld: spelen de mentoren hun gewenste rol?).
- Draag als management zowel binnen het schoolteam als naar ouders en leerlingen uit dat ouderbetrokkenheid belangrijk is en niet beperkt mag blijven tot vrijblijvend contact.
- Zorg voor goede randvoorwaarden: faciliteiten, voorzieningen en inspirerende leiding. Denk aan het toewijzen van uren voor huisbezoeken of andere contacten met de ouders, het beschikbaar stellen van vergaderruimte voor een werkgroep ouderbetrokkenheid, en het inruimen van budget voor de organisatie van activiteiten voor ouders.

2 Maak afspraken tijdens de intake...

De intake is het eerste formele contact tussen ouders en school. Het is belangrijk voor het vervolg dat tijdens het intakegesprek direct een aantal zaken duidelijk wordt. Allereerst: dat de samenwerking tussen school en ouders essentieel is voor een goede ontwikkeling van het kind, en dat ouders hierover altijd contact kunnen opnemen met de school.

Belangrijke aandachtspunten tijdens het intakegesprek

- Benadruk dat de school eraan hecht om van meet af aan (dus niet pas als zich problemen voordoen) met ouders en leerling over de wederzijdse verwachtingen te praten en heldere afspraken te maken over elkaars positie.
- Leg uit welke regels er gelden op school en waaróm die regels zijn ingevoerd.
- Maak duidelijk dat ouders welkom zijn in het schoolgebouw, wat zij van de school mogen verwachten en bij welke keuzes en beslissingen zij betrokken zullen worden.
- Spreek met de leerling en de ouders af waar de school wel en niet met de ouders over praat. Leerlingen hebben namelijk behoefte aan enige afstand tussen ouders en school in hun ontwikkeling naar zelfstandigheid.

... en leg die vast in een contract

Het is goed om de besproken verwachtingen en gemaakte afspraken vast te leggen in een overeenkomst die door school, ouders en leerling ondertekend wordt. Want ook al zijn de afspraken niet bindend, zo'n contract creëert wel duidelijkheid die anders vaak ontbreekt. Ook zullen alle partijen zich eerder aan afspraken houden als die op papier staan. Voor de effectiviteit is het echter wel essentieel dat de overeenkomst onderdeel is van een bredere aanpak van ouderbetrokkenheid. Zo is het voor scholen zaak om de ouders op een persoonlijke manier te benaderen en op een respectvolle manier met hen in gesprek gaan.

3 **Bouw aan duurzaam contact en vertrouwen**

Persoonlijk contact en wederzijds vertrouwen zijn cruciale bouwstenen voor een sterke(re) ouderbetrokkenheid. Scholen moeten daar vanaf de intake aan werken. Het belangrijkste contact tussen ouders en school loopt via de mentor. Vermijd dat het contact een negatieve connotatie krijgt, door het vizier niet alleen op mogelijke problemen te richten maar ook op positieve zaken.

Tips voor een goed en blijvend contact

- Organiseer aan het begin van het schooljaar – in elk geval bij groep 1 en 3 – een kennismakingsgesprek tussen ouder(s) en mentor. Dit kan op school of in de vorm van een huisbezoek (zie hierna).
- Houd minstens twee keer per jaar met de ouders en de leerling een rapportgesprek, waarin naast eventuele problemen ook positieve punten aan bod komen.
- Breng ouders snel op de hoogte bij problemen, zoals spijbelen of leerachterstand. Doe dit in overleg met de leerling, want die moet weten dat de school contact opneemt met de ouders bij leer- of gedragsproblemen. Dat is niet alleen goed voor het begrip van de schoolregels maar ook van belang voor het rechtvaardigheidsgevoel van de leerling.
- Maak een jaarkalender voor oudercontacten, die geeft ouders een handig overzicht over de diverse aangeboden contactmomenten.
- Leg mondeling contact met ouders die niet (of nooit) op afspraken en bijeenkomsten verschijnen. Schriftelijke uitnodigingen volstaan hier niet. Een extra telefoontje op de dag van de afspraak kan helpen. Soms leidt een directieve aanpak ('U moet komen') tot een grotere opkomst.
- Stel contactpersonen aan die met ouders in hun eigen taal kunnen communiceren (zie hierna).

Huisbezoek: vertrouwen opbouwen

Invoering van huisbezoeken²⁶ kan een belangrijke eerste stap zijn om vertrouwen en een blijvend contact tussen mentor en ouders op te bouwen. Men leert elkaar beter kennen, de docent krijgt een indruk van de sfeer en omstandigheden thuis, en voor ouders wordt de drempel om contact te zoeken lager. Vaak zal voor systematische huisbezoeken wel eerst draagvlak gewonnen moeten worden. Meer dan driekwart van de vmbo-jongeren vindt een bezoek aan huis vanuit de school niet prettig. En de grote meerderheid van leraren in het (v)mbo vindt huisbezoeken niet echt nodig.²⁷ Bovendien kosten ze veel tijd. In de FORUM-publicatie *Beter contact door huisbezoek. Een praktisch stappenplan* zijn tips opgenomen om weerstanden en bezwaren weg te nemen.

Anderstalige oudercontactpersonen

Bij het betrekken van ouders die de Nederlandse taal niet beheersen of onbekend zijn met het Nederlandse schoolsysteem, kunnen anderstalige oudercontactpersonen goede diensten bewijzen.²⁸ Het blijkt dat ouders die voorheen 'onzichtbaar' waren voor de school dan alsnog in beeld komen. Ook gaan ze het onderwijssysteem beter begrijpen en krijgen er meer belangstelling voor.

De contactpersonen leveren meerwaarde door:

- persoonlijk contact tot stand te brengen met ouders en tussen ouders en mentor;
- ouders een beeld te geven van de inhoud van de opleiding en van het onderwijsproces (soort opdrachten, huiswerk, stage, et cetera);
- ouders te betrekken bij reguliere activiteiten zoals rapportbesprekingen, gesprekken met vakdocenten, voorlichtingsbijeenkomsten en presentaties door leerlingen;
- ouders snel en duidelijk te informeren bij problemen als leerachterstand, spijbelen of incidenten op school.

4 Zet leerlingen in om een brug te slaan

Leerlingen zijn doorgaans goed op de hoogte van de leefwereld van hun ouders, hun communicatiemogelijkheden en hun verwachtingen van het onderwijs. Ook weten leerlingen zelf het beste in hoeverre en waarbij zij behoefte hebben aan ouderlijke ondersteuning. In hun gang naar onafhankelijkheid houden zij er bovendien van om zelf keuzes te maken en verantwoordelijkheid te krijgen. Kortom: het is een goed idee om leerlingen in te schakelen bij het bedenken en uitvoeren van strategieën en activiteiten die ouders meer bij het onderwijs

betrekken. Dat bevestigt leerlingen in (de ontwikkeling van) hun kennis en vaardigheden én er wordt voor de school een brug naar de ouders geslagen. Zo'n aanpak zal aanvankelijk betrekkelijk veel tijd en inspanning vragen, maar die investering verdient zich ongetwijfeld terug. De door FORUM ontwikkelde KIX-methodiek biedt hier volop mogelijkheden. Onder het kopje 'Wat kan FORUM voor u betekenen?' achter in deze brochure vindt u nadere informatie. Benut aan de andere kant van de brug formele momenten met leerlingen om hun schoolleven en prestaties positief onder de aandacht van ouders te brengen. Nodig ouders bijvoorbeeld uit op school bij de portfoliogesprekken, presentaties van leerlingen, voorlichtingsbijeenkomsten en rapportuitreikingen – en zorg dat de koffie klaar staat wanneer ouders hun kind voor een feest of uitje naar school begeleiden. Dit brengt hen niet alleen in contact met de school maar ook met andere ouders, wat de band met de school indirect versterkt. Dat onderlinge contact krijgt ook stimulansen door bijeenkomsten te organiseren waar ouders met elkaar in gesprek gaan en tips uitwisselen over praktische kwesties, zoals: hoe laat of hoe vroeg moet je kind 's avonds thuis zijn?

5 Betrek ook de ouders bij loopbaanbegeleiding

Ouders kunnen een belangrijke rol spelen bij keuzes voor de toekomst van hun kind. Betrokkenheid bij studie- en beroepskeuze veronderstelt echter wel een voorkennis die bij veel migrantenouders ontbreekt. Zij hebben geen duidelijk beeld van de opleidingen en beroepsmogelijkheden. Vergroot daarom als school de benodigde kennis van ouders met een aanbod van laagdrempelige activiteiten. Ter inspiratie twee praktijkvoorbeelden.

- Bij de samenwerking tussen een vmbo- en een mbo-instelling in het midden van het land gaven mbo-leerlingen een presentatie aan vmbo-leerlingen en ouders over hun loopbaandossier. De nadruk lag hierbij op de informatie die de mbo'ers hadden verzameld over mogelijke vervolgopleidingen en de keuzes die zij uiteindelijk hadden gemaakt. Ouders vonden deze vorm van betrokkenheid waardevol.
- Een mbo-instelling in een grote stad werkt samen met een gespecialiseerde organisatie om ouders te betrekken bij loopbaanbegeleiding. Ouders en hun kinderen oriënteren zich samen op beroepen, doen gezamenlijk ervaringen op, vergaren kennis en praten thuis hierover. Voor de ouders zijn speciale avonden en open dagen over dit thema georganiseerd.

6 Investeer in de vaardigheden van ouders...

Om als ouder je kind te kunnen begeleiden tijdens de schoolloopbaan, is beheersing van de Nederlandse taal van cruciaal belang. Verschillende scholen bieden trajecten Taal en Ouderbetrokkenheid (TOB) aan voor anderstalige ouders. Door gelijktijdig te werken aan de hun taalvaardigheid én aan hun kennis over het belang en de mogelijkheden van onderwijsondersteuning thuis²⁹, wordt de basis gelegd voor een goed partnerschap. Ouders krijgen praktische informatie over de lessen en gang van zaken op school, leren hoe je 10-minutengesprekken voert en dat je zelf op een leraar af kunt stappen. Via een TOB-traject gaan ouders de schoolwereld beter begrijpen en raken ze actief betrokken bij het onderwijs van hun kind. Overigens, scholen kunnen natuurlijk ook ouders die de taal wél beheersen inzicht geven in het belang en de concrete mogelijkheden van hun betrokkenheid, bijvoorbeeld via laagdrempelige en interactieve bijeenkomsten. FORUM heeft hiervoor een aanbod beschikbaar vanuit de Ouderacademie (zie achterin onder het kopje 'Wat kan FORUM voor u betekenen?').

Niet alle ouders zijn in staat hun kind inhoudelijk bij het schoolwerk te ondersteunen. Bekijk in zo'n situatie samen met de leerling of familieleden – of anderen in de privéomgeving – die rol kunnen overnemen. Is dat niet het geval, dan kun je als school ter compensatie extra loopbaan- en huiswerkbegeleiding bieden, of helpen bij het aanboren van hulpbronnen: medestudenten, vrienden, ouderejaars leerlingen of docenten in opleiding.

... en in die van het schoolteam

Mentoren, schoolloopbaanbegeleiders en docenten moeten adequaat met alle ouders kunnen communiceren. In een aantal gevallen vergt dat specifieke vaardigheden, bijvoorbeeld bij ouders met een laag opleidingsniveau, onvoldoende taalbeheersing en/of een migrantenachtergrond. Het gaat daarbij niet alleen om begrijpelijk taalgebruik, je moet in de communicatie ook een monocultureel perspectief weten te vermijden en aan kunnen sturen op een dialoog. Competentieontwikkeling van het schoolteam is op dit gebied van groot belang. Los hiervan: ouders hebben uiteraard graag inzicht in de studievoortgang van hun kind. Veel scholen geven ouders daarom toegang tot het online cijferoverzicht, en in sommige gevallen ook tot de verzuimcijfers. Dit kan voor hen aanleiding zijn om hun kind thuis extra te begeleiden of te stimuleren. Maar: dan moeten de website en digitale informatie wel voor alle ouders toegankelijk zijn. Het is zaak om dat als school na te gaan en eventueel extra maatregelen te treffen. Bijvoorbeeld: geef laagtaalvaardige ouders en ouders zonder internettoegang op papier – maar zeker ook mondeling – geregeld inzicht in de prestaties van hun kind. En neem vooral snel contact met hen op bij een terugval of andere problemen.

7 Kom samen in actie tegen schoolverzuim

Verzuim is vaak een voorbode van schooluitval. Veel ouders weten niet dat hun kind spijbelt en willen graag betrokken worden bij de verzuimaanpak. Hen snel informeren is een beproefd middel om spijbelen terug te dringen. Is een leerling zonder bericht afwezig, neem dan direct contact op met de ouders – telefonisch of per sms. Nu komt het voor dat de school niet over het juiste telefoonnummer blijkt te beschikken om hen te bereiken. Dat is te voorkomen door al bij het intakegesprek de ouders zelf naar hun nummer te vragen en af te spreken in welke gevallen school daar gebruik van maakt. Enige andere adviezen:

Houd als mentor of schoolloopbaanbegeleider regelmatig persoonlijk contact met de ouders: de praktijk leert dat dit een preventief effect heeft op schoolverzuim en ander risicogedrag. De wetenschap dat het thuisfront geïnformeerd wordt over incidenten en slecht gedrag op school, werkt voor veel jongeren als een hoge drempel.

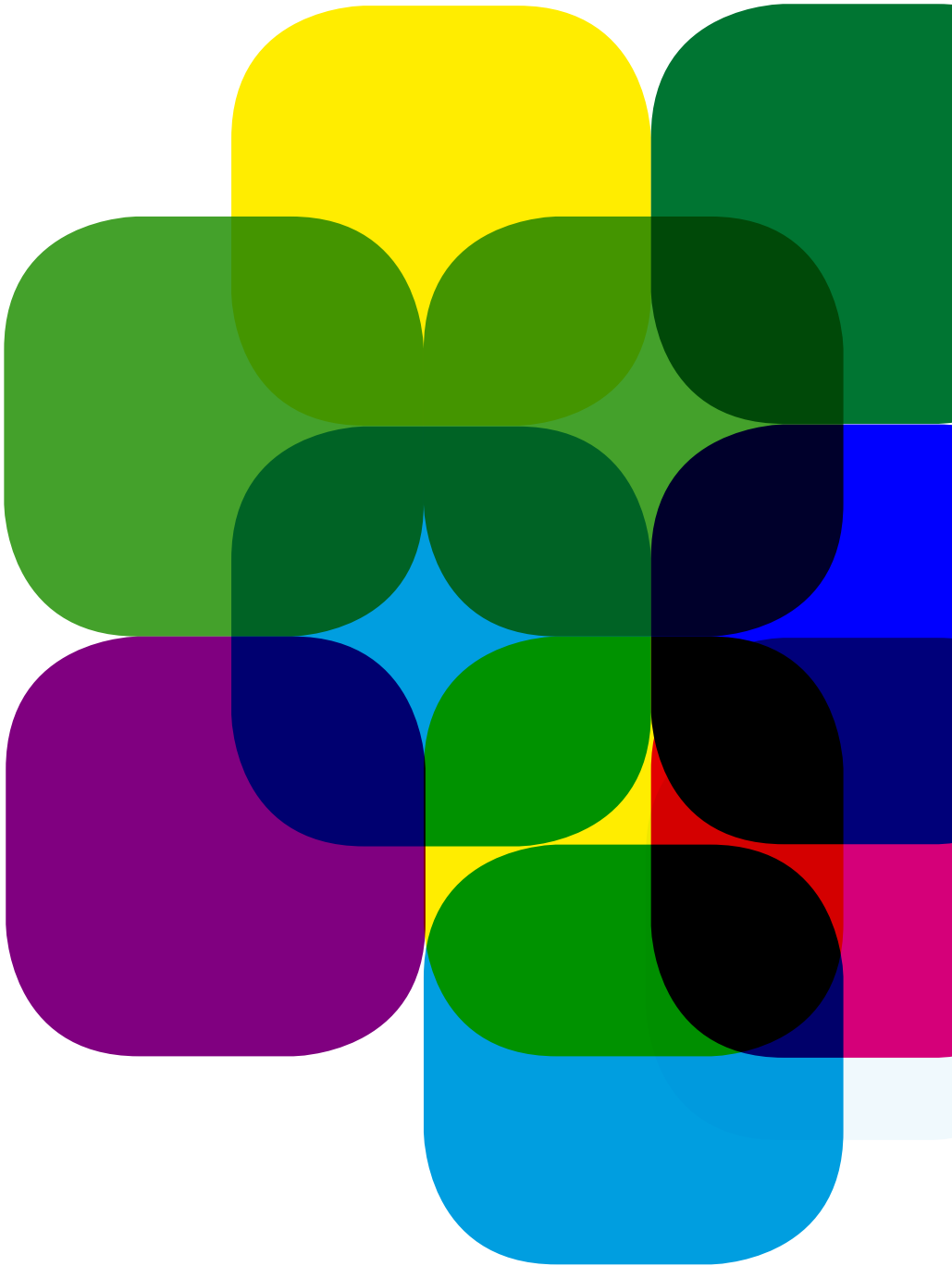
Kies voor een intensieve aanpak, zoals een vmbo-school in het zuiden van Nederland heeft gedaan.³⁰ Hier is een team opgericht dat bij langdurig schoolverzuim telefonisch contact opneemt met de ouders. Als dit niet lukt, wordt een huisbezoek afgelegd. Blijven de ouders ook dan nog onbereikbaar, dan zoekt het team contact met buren, vrienden of groepsgenoten van de leerling. Zo'n vasthoudende benadering geeft een grotere kans op succes in gevallen waar de thuis-situatie deel uitmaakt van de problematiek die het schoolverzuim veroorzaakt.

Wat kan FORUM voor u betekenen?

FORUM ondersteunt (v)mbo-scholen bij het versterken van de ouderbetrokkenheid. Onze gespecialiseerde medewerkers analyseren de bestaande situatie op uw school, stellen een verbeterplan op en voeren dat desgewenst ook uit. Het traject kan uit de volgende interventies bestaan:

- Competentieontwikkeling van docenten en mentoren: workshops over visieontwerp, samenwerken en communiceren met ouders, voeren van oudergesprekken, interculturele communicatie, leerkrachtverwachtingen en huisbezoeken.
- Ondersteuning en advisering bij het verbeteren van de intakeprocedure, de oudergesprekken en de (schriftelijke) communicatie met ouders. FORUM heeft speciale formats ontwikkeld voor de invulling van school-ouderovereenkomsten en voor de opzet van kennismakings- en voortgangsgesprekken.
- Ook begeleidt FORUM de invoering van specifieke instrumenten zoals: het aanbieden van basisinformatie op een informatiekaart, het werken met klassenouders, een systeem van huisbezoeken, en de opzet van een werkgroep ouderbetrokkenheid met ouders en mentoren of coördinatoren.
- Verzorgen van een laagdrempelig cursusaanbod over ouderbetrokkenheid, via interactieve bijeenkomsten (minimaal vier dagdelen voor maximaal vijftien ouders), of het trainen van bijvoorbeeld oudercontactpersonen om zo'n cursus te geven.
- Invoering van de K!X-methodiek: het trainen en coachen van teams van (v)mbo-leerlingen, gericht op de ontwikkeling van hun soft skills in communicatie, zelfanalyse, zelfdiscipline en keuzes maken. Daarnaast organiseren de leerlingen zelf activiteiten (onder begeleiding) om zich op beroepen te oriënteren en zich voor te bereiden op stages en arbeidsmarkt. K!X kan ook worden ingezet om als school samen met leerlingen activiteiten richting ouders te organiseren. De verschillende onderdelen van de methodiek zijn op www.forum.nl/kix onder de noemer K!X Toolkit te vinden.

Literatuur

- Barnier, L. (2010).** Een kleurrijke kweekvijver. Tijd om te ontdekken wat ze willen: studiekeuze. In: *Vakblad groen onderwijs*, mei 2010
- Born, T. van den (2012).** Verkleuring op school. Meegroeien als team en als docent. In: *Kies Kleur in Groen Magazine*, nr. 04, juni 2012
- Cohen de Lara (2012).** *Parental involvement: What do we know from research? OECD*
- Derriks, M. & Vergeer, M. (2010).** *Doorstroom in het ROC. Een kwestie van goed kiezen en doorzetten?* Amsterdam: Kohnstamm Instituut
- Directie Kennis (2012).** *Discussienota ouderbetrokkenheid.* Den Haag: Ministerie van OCW
- Desforges, C. & Abouchaar, A. (2003).** *The Impact of Parental Involvement, Parental Support and Family Education on Pupil Achievements and Adjustment: A Literature Review.* Nottingham: Department for Education and Skills, UK
- Esch, W. van, Petit, R, Neuvel, J. & Karsten, S. (2011).** *Sociaal kapitaal in het mbo: slagboom of hefboom? Onderzoek onder mbo'ers en docenten.* 's-Hertogenbosch/Utrecht: Expertisecentrum Beroepsonderwijs
- Esch, W. van, Petit, R, & Smit, F. (2011a).** *Nabij op afstand: ouders en het mbo.* Utrecht/Nijmegen: eco/ITS
- Esch, W. van & Petit, R. (2012).** *Focus op ouders in het mbo.* Utrecht/Nijmegen: eco
- FORUM (2009).** *Beter contact door huisbezoek. Een praktisch stappenplan.* Utrecht: FORUM
- FORUM (2011).** *Factsheet instroom in groen onderwijs.* Utrecht: FORUM
- FORUM (2012a).** *Taal en ouders. Taalles als sleutel tot grotere betrokkenheid.* Utrecht: FORUM
- FORUM (2012b).** Verslag bijeenkomst. *Verborgen krachten. Ouders als succesfactor voor onderwijsopbrengsten vmbo.* Utrecht: FORUM
- Groeneveld, M. & Steensel, K. van (2009).** *Ouders@mbo. Landelijk onderzoek onder ouders van mbo-leerlingen.* Hilversum: Hiteq/Aetios
- Groeneveld, M.J. & Steensel, K. van (2009a).** *Kenmerkend vmbo. Een vergelijkend onderzoek naar de kenmerken van vmbo-leerlingen en de generatie Einstein.* Hilversum: Hiteq/Aetios
- Groeneveld, M.J. & Steensel, K. van (2009b).** *Kenmerkend mbo. Een vergelijkend onderzoek naar de kenmerken van mbo-leerlingen, vmbo-leerlingen en de generatie Einstein.* Hilversum: Hiteq/Aetios
- Henderson, A.T. & Mapp, K.L. (2002).** *A new wave of evidence, the impact of school, family, and community, Connections on student achievement,* Austin, Texas: SEDL

Hill, N. & Tyson, D. (2009). Parental Involvement in Middle School: A Meta-Analytic Assessment of the Strategies That Promote Achievement In: *Developmental Psychology American Psychological Association*, 45 (3), 740-763

Kuijpers, M. & Meijers, F. (2009). *Beroepsbeelden, -wensen en -voorkeuren van allochtone ouders*. Utrecht: FORUM

Lusse, M. (2011). *Quickscan voor het in beeld krijgen van de stand van zaken in het contact tussen ouders en school (voortgezet onderwijs)*. Rotterdam: Hogeschool van Rotterdam

Lusse, M., Walraven, G. & Rie, S. de la (2012). *Thema Ouderbetrokkenheid: literatuurverkenning*. Rotterdam: Hogeschool van Rotterdam

Menheere, A. & Hooge, E. (2010). *Ouderbetrokkenheid in het onderwijs. Een literatuurstudie naar de betekenis van ouderbetrokkenheid voor de schoolse ontwikkeling van kinderen*. Amsterdam: Hogeschool van Amsterdam, Kenniscentrum Onderwijs en Opvoeding

Molen, H. van der (2009). *Meer Betrokken Ouders. Kwalitatief onderzoek naar ouderbetrokkenheid in relatie tot voortijdig schoolverlaten in het middelbaar beroepsonderwijs*. Den Haag: OUDERS & COO

OECD (2011). What can parents do to help their children succeed in school? *PISA in Focus*, 2011/10

Onderwijsraad (2010). *Advies Ouders als partners. Versterking van relaties met en tussen ouders op school*. Den Haag: Onderwijsraad

Ozkaya, M. & Veldhuis, J. (2008). *Ouderbetrokkenheid in het mbo*. Amsterdam: Capabel

Pels, T., Jonkman, H. & Drost, L. (2011). *Socialiseren, Leren, Presteren. Over motivatie in het voortgezet onderwijs*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut

Perna, L.W. & Titus, M.A. (2005). The Relationship between Parental Involvement as Social Capital and College Enrollment: An Examination of Racial/Ethnic Group Differences. *The Journal of Higher Education*, 76 (5)

Severiens, S.E. & Verstegen, D.M.L. (2007). *Succes- en faalfactoren in het vmbo. Verklaringen voor vmbo-schoolloopbanen in de Rotterdamse regio. Resultaten van drie jaar onderzoek*. Rotterdam: Risbo Contractresearch bv/Erasmus Universiteit

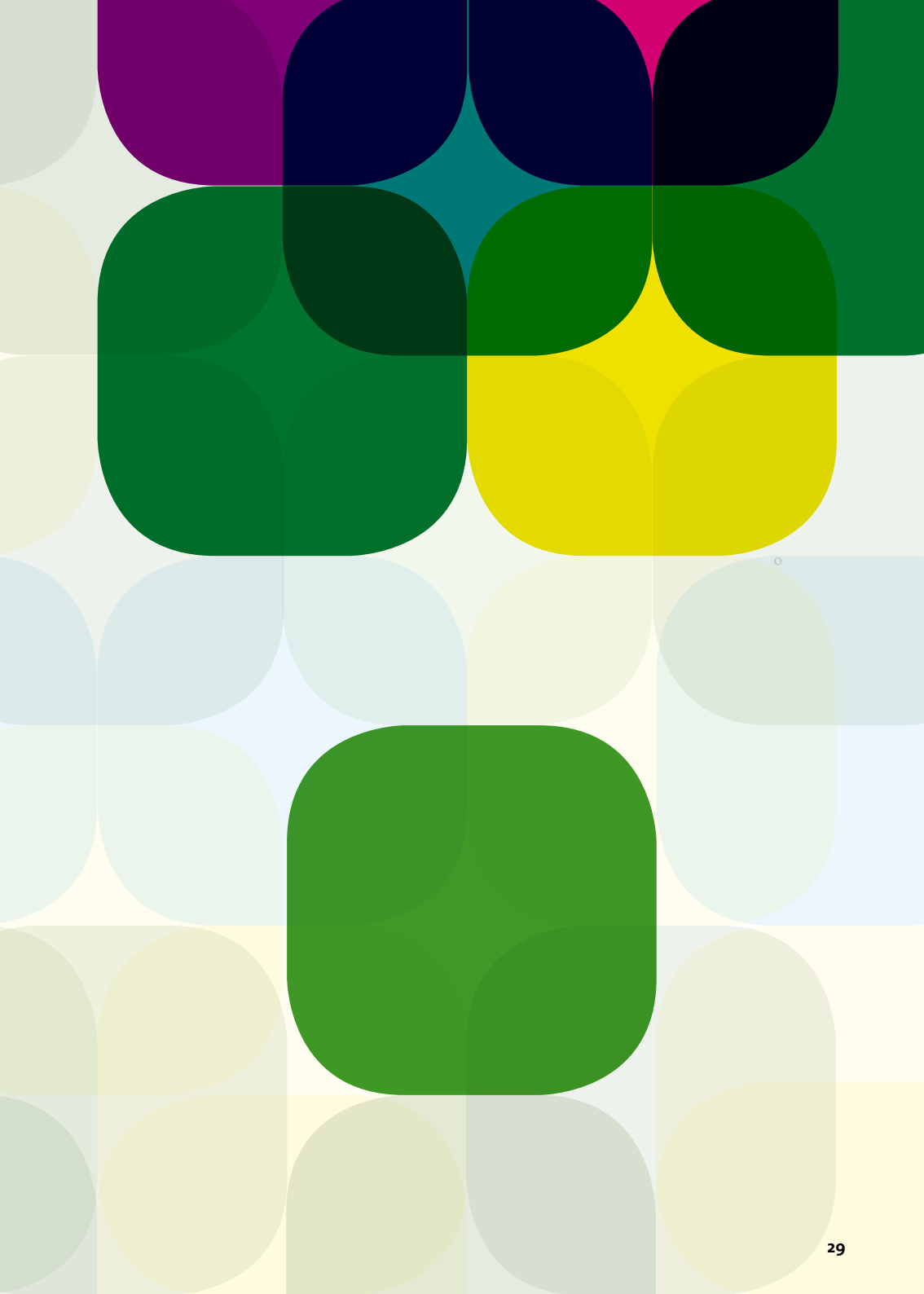
Smit, F., Driessen, G., Sluiter, R. & Brus, M. (2007). *Ouders, scholen en diversiteit. Ouderbetrokkenheid en -participatie op scholen met veel en weinig achterstandsl leerlingen*. Nijmegen: ITS, Radboud Universiteit

Smit, F., Sluiter, R. & Driessen, G. (2006). *Literatuurstudie ouderbetrokkenheid in internationaal perspectief*. Nijmegen: ITS, Radboud Universiteit

Smit, F., Wester, M., Craenen, O. & Schut, K. (2011). *De visie van leraren, ouders en leerlingen op de kwaliteit van het onderwijs. Onderzoek naar kwaliteitsaspecten van het onderwijs onder leraren, ouders en leerlingen*. Nijmegen: ITS, Radboud Universiteit

Noten

- 1 Dit blijkt uit Britse (Desforges & Abouchaar, 2003) en Amerikaanse reviews (Henderson & Mapp, 2002) van een flink aantal onderzoeken: de uitkomsten hiervan zijn vergeleken om algemenere conclusies te kunnen trekken.
- 2 Hill & Tyson, 2009
- 3 Groeneveld & Van Steensel, 2009a + b
- 4 Perna & Titus, 2005
- 5 Van Esch, Petit, Neuvel & Karsten, 2011. In vergelijking met voortijdig schoolverlaters (vsv'ers) hebben mbo-leerlingen vaker iemand binnen het gezin die hierin een rol kan spelen; een kwart van de vsv'ers besloot alleen (dus zonder ouders en school) om met de opleiding te stoppen (ook op niveau 2).
- 6 Severiens & Verstegen, 2007 (onderzoek onder 4452 vmbo'ers in Rotterdam)
- 7 Uit onderzoek blijkt dat jongeren zich bij hun oriëntatie op een vervolgopleiding vooral laten leiden door informatie die zij via ouders (en docenten) krijgen. Voor meisjes zijn ouders vaker een bron van informatie dan voor jongens. Allochtone vmbo'ers krijgen veel minder vaak informatie van hun ouders dan autochtone vmbo'ers (Groeneveld & Van Steensel, 2009a + b).
- 8 Van de instromers in groen onderwijs in 2010/2011 was 6,9% van niet-westerse allochtone afkomst, terwijl dit voor het hele vmbo voor 15% geldt. Ook in groene mbo-instellingen is slechts 6% van niet-westerse allochtone afkomst, terwijl dit voor 19% van het hele mbo geldt.
- 9 Op het groene Wellantcollege in Amsterdam is 70% van de leerlingen van allochtone afkomst.
- 10 Een van de zes succesfactoren voor oudercontact in het vo (Lusse, 2012)
- 11 Menheere e.a., 2010
- 12 SCP, 2011
- 13 Smit e.a. 2007, p.13
- 14 Directie Kennis van Ministerie OCW, 2012
- 15 Een van de zes succesfactoren voor oudercontact in het vo (Lusse, 2012)
- 16 Van Esch, Petit & Smit, 2011
- 17 Een van de zes succesfactoren voor oudercontact in het vo (Lusse, 2012)
- 18 Groeneveld & Van Steensel, 2009
- 19 Menheere e.a., 2010
- 20 Smit, Driessen, Sluiter & Brus, 2007
- 21 Twee van de zes succesfactoren voor oudercontact in het vo (Lusse, 2012)
- 22 Volgens de uitkomsten van een door FORUM op 4 juni 2012 georganiseerde uitwisselingsbijeenkomst 'Verborgene krachten, ouders als succesfactor voor vmbo-onderwijsopbrengsten'.
- 23 Een van de zes succesfactoren voor oudercontact in het vo (Lusse, 2012)
- 24 Zie www.kpcgroep.nl voor nadere informatie.
- 25 Lusse, 2011
- 26 FORUM (2009)
- 27 Smit e.a. (2011)
- 28 Van Esch e.a. (2011a)
- 29 FORUM (2012a)
- 30 Zie http://www.aanvalopschooluitval.nl/userfiles/2010039_OCW_VSV_Factsheet_Ouderbetrokkenheid_DEF.pdf

o

Colofon

Uitgave

FORUM - Instituut voor Multiculturele Vraagstukken
Postbus 201, 3500 AE Utrecht
www.forum.nl

Ouders en groen onderwijs is een uitgave in het kader van het project Kies Kleur in Groen

Programmamanagement

Zeki Arslan

Projectleiding

Yasmin Seddiki

Tekst

FORUM en Ecbo

Tekstredactie

Frans van der Heijden

Fotografie

Mladen Pikulic

Vormgeving

URBAN Perception, Amsterdam

Drukwerk

Scan Laser

ISBN 978-90-5714-180-5

NUR 137

Utrecht, januari 2013

FORUM is een onafhankelijk kennisinstituut op het terrein van multiculturele vraagstukken vanuit het perspectief van de democratische rechtsstaat, sociale cohesie en gedeeld burgerschap. FORUM vergaart kennis op het brede terrein van integratie, stelt deze beschikbaar en zet de kennis om in toepasbare methoden en producten.

KIES **KLEUR**
IN GROEN

FORUM
INSTITUUT VOOR
MULTICULTURELE
VRAAGSTUKKEN